

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

TATIANA SENKO

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ПОНЯТИЯ ФЕНОМЕН ПОКОЛЕНИЙ

АННОТАЦИЯ: В статье автор анализирует понятие феномен поколений в рамках социально психологического подхода. Особое внимание уделяется понятию поколения как социально-возрастной совокупности людей, одинаково удаленных в родственном отношении от общих предков (родители, дети, внуки), образующих по отношению к ним одинаковую степень родства по прямой линии, а также потомство супружеской пары (или супружеских пар) по степени родства. Под сменой поколений понимается процесс обеспечения преемственности развития человеческого рода в период его качественного обновления, становления нового типа деятельности людей в области производства и культуры. Важно, что в статье прослеживается динамика отношений между поколениями и определяются основные направления изучения данного процесса.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: феномен поколений, предки, родители, дети, внуки, смена поколений, динамика отношений между поколениями.

SPOŁECZNO-PSYCHOLOGICZNY ASPEKT KATEGORII FENOMEN POKOLEŃ

STRESZCZENIE: W artykule autor analizuje pojęcie *fenomen pokoleń* w ramach podejścia społeczno-psychologicznego. Szczególną uwagę zwraca na koncepcję pokolenia jako populacji osób równie odległych od wspólnych przodków (rodziców, dzieci, wnuków), którzy tworzą ten sam stopień pokrewieństwa w linii prostej, a także potomstwa par małżeńskich według stopnia pokrewieństwa. Przez *zmianę pokoleniową* rozumie się proces zapewniania ciągłości rozwoju gatunku ludzkiego w okresie jego jakościowej odnowy, tworzenia nowego rodzaju działalności człowieka w dziedzinie produkcji i kultury. Ważne jest, że artykuł śledzi *dynamikę relacji między pokoleniami* i określa główne kierunki badania tego procesu.

SŁOWA KLUCZOWE: fenomen pokoleń, przodki, rodzice, dzieci, wnuki, zmiana pokoleń, dynamika relacji między pokoleniami.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT CONCEPTS THE PHENOMENON OF GENERATIONS

SUMMARY: In the article, the author analyzes the concept of the phenomenon of generations in the framework of the socio-psychological approach. Particular attention is paid to the concept of generation as a socio-age aggregate of people who are equally distantly related from common ancestors (parents, children, grandchildren), forming the same degree of kinship in a straight line with respect to them, as well as the offspring of a married couple (or married couples) by degree of kinship. Generational change is understood as the process of ensuring the continuity of the development of the human race during the period of its qualitative renewal, the formation of a new type of human activity in the field of production and culture. It is important that the article traces the dynamics of relations between generations and determines the main directions for studying this process.

KEY WORDS: generational phenomenon, ancestors, parents, children, grandchildren, generational change, dynamics of relations between generations.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

LUDWIKA WOJCIECHOWSKA

Uniwersytet Zielonogórski

URSZULA BOGDAŃSKA

Uniwersytet Warszawski

UZNAWANE WARTOŚCI SPOŁECZNE I ZDOLNOŚCI TWÓRCZE A KOMPETENCJE SPOŁECZNE DZIECI

STRESZCZENIE: Przeprowadzono badania, których celem jest prześledzenie zależności pomiędzy poziomem zdolności twórczych a kompetencjami społecznymi i uznawanymi wartościami. Postawiono hipotezę, że dzieci o wyższym poziomie zdolności twórczych charakteryzują się wyższym poziomem kompetencji społecznych w porównaniu z dziećmi mniej zdolnymi twórczo. Zbadano 87 dzieci w późnym dzieciństwie za pomocą narzędzi: 1) narzędzia do pomiaru zdolności twórczych TCTDP – Rysunkowy Test Twórczego Myślenia; 2) narzędzia opracowanego na użytek badań do pomiaru uznawanych przez dziecko wartości społecznych; 3) opracowanego na użytek badań narzędzia do pomiaru kompetencji społecznych. Analiza danych wykazała istotny statystycznie związek pomiędzy wybranymi wartościami a niektórymi kompetencjami społecznymi. Z kolei z wyższym poziomem zdolności twórczych wiązał się istotnie jedynie wyższy poziom kompetencji określonych jako stosowanie się do norm wyznaczanych przez szkołę, przy czym związek ten wystąpił jedynie w grupie chłopców.

SŁOWA KLUCZOWE: zdolności twórcze, wartości społeczne, kompetencje społeczne.

RECOGNIZED SOCIAL VALUES AND CREATIVE ABILITIES AND SOCIAL COMPETENCES OF CHILDREN

SUMMARY: Research has been carried out to investigate the relationship between the level of creative abilities and social competences and recognized values. It has been hypothesized that children with a higher level of creative abilities are characterized by a higher level of social competences in comparison with less creative children. 87 children in late childhood were examined with the help of tools: 1) tools for measuring creative abilities TCT-DP – Drawing Test of Creative Thinking; 2) a tool developed for the purposes of research to measure social values recognized by the child; 3) a tool for measuring social competences developed for the purposes of research. Data analysis showed a statistically significant relationship between selected values and some social competences. On the other hand, the higher level of creative abilities was associated only with the higher level of competences defined as adherence to the norms set by the school, but this relationship occurred only in the group of boys.

KEY WORDS: creative abilities, social values, social competences.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

НАТАЛИЯ ШЕВЧЕНКО (NATALIA SZEWCZENKO)

Запорожский Национальный Университет

АНФИСА СЛИЧЕНКО (ANFISA SLICZENKO)

Запорожский Национальный Университет

СПЕЦИФИКА СУПРУЖЕСКИХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В МЕЖЭТНИЧЕСКИХ СЕМЬЯХ

АННОТАЦИЯ: В статье представлены результаты эмпирического исследования специфики взаимоотношений и психологических условий их гармонизации в межэтнических семьях. Изучение удовлетворенности браком позволило установить тенденцию снижения частоты благополучных семей – для женщин, и значительную степень удовлетворенности браком у мужчин. Наиболее весомыми для мужчин оказались такие семейные ценности: интимно-сексуальная; хозяйственно-бытовая; социальная активность, а для женщин – эмоционально-психотерапевтическая; интимно-сексуальная; социальная активность и хозяйственно-бытовая ценности. Основными стимуляторами конфликтности в межэтнических семьях выступают разногласия супругов в вопросах воспитания детей, неоправданные поло-ролевые ожидания, различия в отношении к деньгам. Большинство респондентов выразили неудовлетворенность браком без намерения расставаться. Полученные результаты подтвердили гипотезу о том, что супружеские взаимоотношения в межэтнических семьях характеризуются определенной спецификой; гармоничность взаимоотношений определяется комплексом взаимосвязанных психологических условий.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: гармонизация отношений, межэтнические семьи, удовлетворенность браком, семейные ценности, конфликтность, духовный уровень совместимости.

CHARAKTER STOSUNKÓW MAŁŻEŃSKICH W RODZINACH MIĘDZYETNICZNYCH

STRESZCZENIE: W artykule przedstawiono wyniki badań empirycznych dotyczących specyfiki relacji i psychologicznych warunków ich harmonizacji w rodzinach międzyetnicznych. Badanie satysfakcji małżeńskiej wykazało tendencję do obniżenia poczucia zamożności rodziny w opinii kobiet i wysokiego stopnia zadowolenia z życia małżeńskiego w grupie mężczyzn. Najistotniejsze dla mężczyzn okazały się następujące wartości rodzinne: życie seksualne; gospodarstwo domowe; aktywność społeczna, a dla kobiet – wartości emocjonalno-psychotherapeutyczne; życie seksualne, aktywność społeczna i wartości gospodarstwa domowego. Głównymi przyczynami konfliktów w rodzinach międzyetnicznych są nieporozumienia małżonków w kwestii wychowywania dzieci, nieuzasadnione oczekiwania dotyczące roli płci w rodzinie, różnice w podejściu do pieniędzy. Większość respondentów charakteryzowało niezadowolenie z małżeństwa, jednak bez zamiaru rozstania się z współmałżonkiem. Wyniki badań potwierdziły hipotezę, że stosunki małżeńskie w rodzinach międzyetnicznych charakteryzuje pewną specyfiką – harmonia relacji w małżeństwie jest uwarunkowana przez wzajemne oczekiwania i przyjęte wartości rodzinne.

SŁOWA KLUCZOWE: harmonizacja relacji, rodziny międzyetniczne, zadowolenie z małżeństwa, wartości rodzinne, konflikt, duchowy poziom zgodności.

THE SPECIFICITY OF MARITAL RELATIONSHIPS IN INTERETHNIC FAMILIES

SUMMARY: The article presents results of an empirical study of the relationships specifics and psychological conditions for their harmonization in interethnic families. The study of the marriage satisfaction has allowed to establish a downward trend in the frequency of prosperous families – for women, and a significant degree of satisfaction with marriage in men. The most significant for men are the following family values: intimate and sexual; household; social activity, and for women – emotional-psychotherapeutic; intimate and sexual; social activity and household values. The main conflict stimulants in multi-ethnic families are disagreements of spouses in issues of children raising, unjustified gender-role expectations, differences in attitude to money. Most respondents expressed dissatisfaction with marriage without the intention of leaving or divorcing. The obtained results confirmed the hypothesis that marital relations in interethnic families are characterized by certain specifics; harmony of relationships is determined by a set of interrelated psychological conditions.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

KEY WORDS: harmonization of relations, interethnic families, satisfaction with marriage, family values, conflictness, spiritual level of compatibility.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

EWA WOŻNA

Szkoła Podstawowa nr 3 im. Arkadego Fiedlera w Polkowicach

POCZUCIE WŁASNEJ SKUTECZNOŚCI A DOŚWIADCZENIE WYPALENIA ZAWODOWEGO WŚRÓD NAUCZYCIELI SZKOŁY PODSTAWOWEJ

STRESZCZENIE: Wypalenie zawodowe, czyli stan wyczerpania emocjonalnego, depersonalizacji oraz obniżonego poczucia własnych dokonań występuje na skutek przeciążenia pracą, w którym jednostka wypalona zawodowo odczuwa brak zadowolenia z wykonywanej pracy, znużenie, niezadowolenie, chroniczne obciążenie emocjonalne i inne trudności psychologiczne. Celem badań było przedstawienie związków między wypaleniem zawodowym a poczuciem własnej skuteczności zawodowej. Analiza wyników udzielonych przez 35 respondentek w jednej ze szkół podstawowych wskazuje na wysokie zagrożenie zapadnięcia na syndrom wypalenia, przy stosunkowo wysokim poziomie własnej skuteczności zawodowej.

SŁOWA KLUCZOWE: poczucie własnej skuteczności, syndrom wypalenia zawodowego, subiektywne znaczenie pracy, zaangażowanie zawodowe.

THE SENSE OF SELF-EFFICACY AND PROFESSIONAL BURNOUT SYNDROME AMONG PRIMARY SCHOOL TEACHERS

SUMMARY: Professional burnout is defined as a state of emotional exhaustion, depersonalization, and reduced sense of own achievement. The syndrome occurs due to work overload, where the burned-out person experiences a lack of job satisfaction, weariness, dissatisfaction, chronic emotional burden and other psychological difficulties. The aim of the study was to present the relationship between burnout and self-efficacy. Analysis of the results provided by 35 respondents from one of the primary schools indicates a high risk of developing burnout syndrome, with a relatively high level of self-efficacy.

KEY WORDS: self-efficacy, professional burnout, subjective significance of activities, work involvement.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

DANUTA CHMIELEWSKA-BANASZAK

Uniwersytet Zielonogórski

MACIEJ BANASZYŃSKI

Łużycka Szkoła Wyższa w Żarach

REGUŁY WPŁYWU SPOŁECZNEGO A KOMPETENCJE DOWÓDCZE OFICERÓW WOJSKA POLSKIEGO

STRESZCZENIE: Artykuł prezentuje badania własne dotyczące wiedzy o regułach wpływu (regule wzajemności, zaangażowania i konsekwencji, społecznego dowodu słuszności, lubienia, niedostępności i autorytetu) oraz jej wykorzystania w praktyce dowódczej. Badania te uchwyciły ważny moment przeobrażeń w Siłach Zbrojnych RP, w wyniku których relacja dowódca-podwładny, którą – ze względu na jej „nowy” wymiar – można w większym stopniu opisywać w kategoriach zarządzania zasobami ludzkimi niż dowodzenia. Z tego punktu widzenia wyniki prezentowanych badań są mało optymistyczne. Oficerowie, biorący udział w badaniu, prezentują stosunkowo niski poziom wiedzy o regułach wpływu społecznego. Wiedza ta ma raczej charakter intuicyjny, a nie naukowy i nie stanowi czynnika zwiększającego efektywność oddziaływań dowódczych.

SŁOWA KLUCZOWE: sześć reguł wpływu społecznego, zarządzanie zasobami ludzkimi, przywództwo wojskowe.

PRINCIPLES OF SOCIAL INFLUENCE AND COMMANDSHIP ABILITY OF POLISH ARMY OFFICERS

SUMMARY: The aim of this paper is to present results of own research concerning knowledge of using six universal principles of social influence (*reciprocity, commitment and consistency, social proof, liking, scarcity and authority*) in commandship practice. We claim that we have managed to spot an important moment of change in Polish Military Forces, when relation commander-subordinate is evolving rather towards managing human resources than to stay on pure military terms of commanding. Though results are still not very optimistic: officers taking parts in our survey lack the scientific knowledge of social influence rules. Their commandship is still based more on intuition than knowledge, and knowledge, even if possessed, doesn't seem to contribute to performing their duties more effectively.

KEY WORDS: six universal principles of social influence, human resources management, army leadership.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

ЯНА Е. ВИНОГРАДОВА (IANA Y. VINOGRADOVA)

Санкт-Петербургский Государственный Университет, Россия

СОЦИАЛЬНЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ФЕНОМЕНЕ ПРЕДАТЕЛЬСТВА У МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

АННОТАЦИЯ: В статье представлены результаты исследования социальных представлений о предательстве. Целью исследования было изучение связей социальных представлений о феномене предательства со стилем поведения в трудной ситуации. Для уточнения представлений о социально-психологическом феномене предательства было опрошено 52 респондента. Из них 32 женщины и 20 мужчин, в возрасте от 22 до 24 лет (средний возраст 23 года). Для изучения социальных представлений применялись: свободное описание ситуации предательства, полуструктурированное интервью, направленное на уточнение «предательских» качеств и модифицированная для целей исследования методика незаконченных предложений. Полученные данные обрабатывались методом контент-анализа, применялись методы математических статистик. Выделенные стили поведения отражают вариативность способности справляться с повседневными трудностями у молодых людей. Представленные результаты расширяют представления об особенностях адаптации молодых специалистов в организациях, компаниях, офисах.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: социальные представления, трудная ситуация, совладающее поведение, феномен предательства.

ZJAWISKO ZDRADY W OPINII MŁODZIEŻY PRACUJĄCEJ

STRESZCZENIE: W artykule przedstawiono wyniki badań opinii młodzieży pracującej na temat zjawiska zdrady. Celem badań było ustalenie związku pomiędzy oceną respondentów fenomenu zdrady a stylem zachowania w sytuacji zdrady odnoszącej się do kategorii sytuacji trudnych. W badaniach wzięło udział 52 osoby w wieku od 22 do 24 r.ż., w tym 32 kobiety i 20 mężczyzn. Zastosowano metodę swobodnego opisu sytuacji zdrady, wywiad częściowo ustrukturyzowany oraz technikę niedokończonych zdań zmodyfikowaną dla celów badań. Przy opracowaniu wyników badań korzystano z analizy treści i innych technik statystycznych. Wyodrębnione style zachowań w sytuacji zdrady wskazują na różnice w ocenie fenomenu zdrady oraz na zróżnicowane formy przystosowania się do podobnych sytuacji

SŁOWA KLUCZOWE: fenomen zdrady, sytuacja trudna, style zachowania w sytuacji zdrady

SOCIAL REPRESENTATIONS ABOUT THE PHENOMENON OF BETRAYAL AMONG YOUNG PROFESSIONALS

SUMMARY: The article presents the results of a study of social representations of betrayal. To clarify the ideas about the socio-psychological phenomenon of betrayal in the organization of modern social relations of the group, 52 respondents were interviewed. Of these, 32 women and 20 men, aged 22 to 24 years (average age 23 years). To study social representations, we used: a free-description of the situation of betrayal, a semi-structured interview aimed at clarifying the “treacherous” qualities and the unfinished sentences modified for research purposes. The data obtained were processed by the method of content analysis, methods of mathematical statistics were used. The results described in the article are a section of the possible behavior in a difficult situation of everyday interaction. Highlighted behaviors reflect the variability of the ability to cope with everyday difficulties in young people. The presented results expand the understanding of the peculiarities of adaptation of young specialists in organizations, companies, and offices.

KEY WORDS: social representations, young professionals, difficult situation, coping behavior, betrayal phenomenon.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

BERNADETTA IZYDORCZYK
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

**ZABURZENIA PSYCHICZNE PO JEDNORAZOWEJ I WIELOKROTNEJ UTRACIE PRACY:
ANALIZA PORÓWNAWCZA MĘŻCZYŹN I KOBIET
NA PRZYKŁADZIE POŁUDNIOWEJ POLSKI**

STRESZCZENIE: Celem przeprowadzonego badania było poszukiwanie empirycznie potwierdzonych różnic pomiędzy kobietami i mężczyznami w funkcjonowaniu w sytuacji jednorazowej lub wielokrotnej utraty pracy, w kontekście występowania u badanych zaburzeń psychicznych – ich częstotliwości i specyfiki. Drugim celem było sprawdzenie czy istnieją różnice w badanym obszarze zmiennych pomiędzy kobietami i mężczyznami mieszkającymi na wsi i w mieście. Zastosowano metodę kliniczną (sporządzony na podstawie wywiadu klinicznego arkusz obserwacyjny zapisu danych klinicznych zawartych w dokumentacji medycznej badanych osób). Arkusz obserwacyjny zawierał dane zebrane na podstawie wywiadu klinicznego, zapis następujących wskaźników: diagnozę nozologiczną typu zaburzenia psychicznego (wg ICD 10) oraz zapis wskaźników socjodemograficznych (wiek, płeć, wykształcenie, korzystanie ze zwolnień lekarskich w czasie ekspozycji objawów chorobowych i leczenia). Wśród badanych niepracujących w poszczególnych latach 2014-2016, dominują kobiety z zaburzeniami psychicznymi, szukające pomocy medycznej i psychologicznej (ponad 82% w 2014, 90% w 2015 i 89% w 2016). Niepracujący mężczyźni stanowią w tej grupie od 10 do 17% ogółu niepracujących w poszczególnych latach. Wyniki badania wskazują, że wśród badanych będących w sytuacji jednorazowej bądź wielokrotnej utraty pracy, posiadających w tym czasie udokumentowane medycznie zaburzenia psychiczne, znajdują się istotnie częściej osoby z wykształceniem wyższym (48%) oraz średnim (46%). Na przestrzeni lat 2014-2016 wzrasta częstotliwość zgłaszanych zaburzeń psychicznych u pracujących i niepracujących osób. Zaburzenia psychiczne najczęściej miały u badanych charakter zaburzeń nerwicowych (lękowych i adaptacyjnych). W populacji badanych zanotowano pod względem częstotliwości zaburzeń psychicznych istotne różnice pomiędzy kobietami i mężczyznami. Osoby pozostające w sytuacji utraty pracy, z powodu zaburzeń psychicznych wymagają wsparcia psychologicznego, interwencji w kryzysie, często także leczenia.

SŁOWA KLUCZOWE: zaburzenia psychiczne, jednorazowa, wielokrotna utrata pracy, analiza

**MENTAL DISORDERS MANIFESTED IN FIRST-TIME AND SUBSEQUENT JOB LOSS:
A COMPARATIVE ANALYSIS OF MEN AND WOMEN RESIDING ON AN EXAMPLE
OF SOUTHERN POLAND PROVINCES**

SUMMARY: The purpose of the study was to look for empirically confirmed differences in functioning between women and men in a situation of one-time or recurrent job loss, in the context of mental disorders occurring in the studied individuals (their frequency and specific nature). The clinical method was applied (an observation sheet prepared on the basis of a clinical interview, containing the clinical data from the studied individuals' medical records). The observation sheet contained data gathered on the basis of a clinical interview, recording the following indicators: the nosological diagnosis of the mental disorder type (in accordance with ICD-10) and registration of the sociodemographic indicators (age, gender, education, use of sick leave at the time of exposition of the symptoms and treatment). Among the non-working individuals studied in the 2014–2016 period, the group that prevails consists of women with mental disorders seeking medical and psychological assistance (over 82% in 2014, 90% in 2015, and 89% in 2016). In the same group, nonworking men account for 10 to 17 per cent of the total non-working population in the individual years. The results of the study indicate that the studied individuals who experienced one-time or recurrent job loss, with mental disorders documented medically in the study period, were significantly more often individuals with higher education (48%) and secondary education (46%). Over the years 2014–2016, the frequency of reported mental disorders in working and non-working individuals increased. The mental disorders in the studied individuals were mostly neurotic disorders (anxiety and adjustment disorders). Significant differences between women and men were found in the studied population in terms of the frequency of mental disorders. As a result of the mental disorders, individuals experiencing a job loss situation require psychological support, intervention in a critical situation, and often also treatment

KEY WORDS: mental disorders, one-time job loss, recurrent job-loss, comparative analysis of women and men.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

СЕРГЕЙ Л. БОГОМАЗ (SERGEY L. BOGOMAZ)
МАРИЯ М. МОРОЖАНОВА (MARIA M. MOROZHANOVA)
Витебский государственный университет имени П.М. Машерова

**ПОТЕНЦИАЛ ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА
В ИССЛЕДОВАНИИ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ ПРОЯВЛЕНИЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ**

АННОТАЦИЯ: Настоящее исследование опирается на феноменологический подход как методологию практики понимания не только другого человека, но и самого себя, и является наиболее чувствительным и адаптируемым к различным реальностям современной жизни, характеризующихся сложностью и неопределенностью. Основной целью феноменологического исследования является поиск субъективной реальности, переживаний и чувств, а также подробное описание глубины и сущности изучаемого явления. Цель исследования – изучение переживаемого опыта медицинских сестер, его вариативного воздействия как на личность профессионала, так и на повседневную жизнь.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: феноменология, переживание, профессиональная деятельность, неопределенность.

**POTENCJAŁ PODEJŚCIA FENOMENOLOGICZNEGO W BADANIU EMOCJONALNYCH
PRZEJAWÓW AKTYWNOŚCI ZAWODOWEJ W WARUNKACH NIEPEWNOŚCI**

STRESZCZENIE: Badanie oparto na podejściu fenomenologicznym jako metodologii rozumienia nie tylko innej osoby, ale także siebie samego, co sprawia, iż podejście fenomenologiczne jest najbardziej wrażliwe i przystosowane do badania różnych realiów współczesnego życia, charakteryzującego się złożonością i niepewnością. Głównym celem badań fenomenologicznych jest poszukiwanie rzeczywistości subiektywnej, indywidualnych przeżyć i uczuć, a także szczegółowy opis głębi i istoty badanego zjawiska. Celem jest badanie doświadczeń pielęgniarek i ich modyfikującego wpływu zarówno na osobowość fachowca, jak i na życie codzienne.

SŁOWA KLUCZOWE: fenomenologia, doświadczenia, działalność profesjonalna, niepewność.

**THE POTENTIAL OF THE PHENOMENOLOGICAL APPROACH IN THE STUDY
OF EMOTIONAL PHENOMENA OF PROFESSIONAL ACTIVITY IN IN THE FACE OF UNCERTAINTY**

SUMMARY: This study is based on the phenomenological approach as a methodology for the practice of understanding not only the other person, but also himself, and is the most sensitive and adaptable to the various realities of modern life, characterized by complexity and uncertainty. The main purpose of phenomenological research is the search for subjective reality, experiences and feelings, as well as a detailed description of the depth and essence of the phenomenon studied. The aim of the research is to study the experience of nurses, its variable impact on the professional and on everyday life.

KEYWORDS: phenomenology, experience, professional activity, uncertainty

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

ВАЛЕНТИНА М. БЫЗОВА (VALENTINA M. BYSOVA)*

Санкт-Петербургский государственный университет

ТАТЬЯНА РОНГИНСКА (TATIANA RONGINSKA)

Зеленогурский университет

ЕЛИЗАВЕТА А. СЕРГЕЕВА (ELIZAVETA A. SERGEEVA)

Санкт-Петербургский государственный университет

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ О СМЕРТИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

АННОТАЦИЯ: В статье представлен краткий обзор развития представлений о смерти в различные исторические эпохи. Выделены представления о смерти в психологической литературе, разновидности страха перед смертью, представлены примеры интерпретации смерти и бессмертия в избранных произведениях художественной литературы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: смерть, бессмертие, представления о смерти, страх смерти.

PROBLEMATYKA ŚMIERCI W LITERATURZE PSYCHOLOGICZNEJ

STRESZCZENIE: W artykule przedstawiono krótki przegląd problematyki śmierci na przykładzie różnych okresów historycznych. Pokazano wyobrażenia o śmierci w literaturze psychologicznej, rodzaje lęków przed śmiercią, a także przykłady interpretacji śmierci i nieśmiertelności w wybranych utworach literatury pięknej.

SŁOWA KLUCZOWE: śmierć, pojęcie śmierci, nieśmiertelność, lęk przed śmiercią.

THE CONCEPT OF DEATH IN PSYCHOLOGICAL LITERATURE

SUMMARY: The article provides a brief overview of the development of ideas about death in various historical eras. The notions of death in psychological literature, varieties of fear of death are highlighted, examples of interpretation of death and immortality in selected works of fiction are presented.

KEY WORDS: death, immortality, ideas about death, fear of death.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

НАТАЛЬЯ ТОКАРЕВА (NATALJA TOKAREVA)

Криворожский государственный педагогический университет, Украина

ГЕНЕРАЛИЗАЦИЯ ЛИДЕРСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЛИЧНОСТИ В ПОДРОСТКОВО-ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

АННОТАЦИЯ: Статья посвящена анализу векторов реализации феномена лидерства в современном информационном обществе. Предметом исследования выбран лидерский потенциал личности, проанализированы основные маркеры лидерского ресурса. Акцент сделан на особенностях выражения лидерского потенциала личности в подростковоюношеском возрасте. Рассмотрены базовые ориентиры форматирования когнитивного, коммуникативно-организаторского и компетентностно-поведенческого инструментального опыта личности. Целью эмпирического исследования был обозначен анализ содержательных характеристик личностных конструктов – маркеров лидерского потенциала учащихся подростково-юношеского возраста. В работе представлены результаты развития лидерских свойств личности, коммуникативных и организационных способностей, личностных факторов принятия решений в подростковом и юношеском возрасте. Сделан вывод об отсутствии статистически значимых конструктивных изменений в конструктах лидерского потенциала личности в генезисе бытия и необходимости профессионального психологопедагогического сопровождения субъекто- и социогенеза взросления.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: информационное общество, личностный потенциал, лидер, лидерский потенциал, подростково-юношеский возраст, личностный конструкт, маркеры развития.

GENERALIZACJA POTENCJAŁU PRZYWÓDCZEGO W OKRESIE DORASTANIA

STRESZCZENIE: Artykuł poświęcony jest analizie kierunków wdrożenia zjawiska przywództwa we współczesnym społeczeństwie informacyjnym. Przedmiotem badań jest potencjał przywódczy jednostki, analizowane są główne wyznaczniki zasobów przywódczych. Uwaga została skupiona na wymiarach potencjału przywódczego osoby w okresie dorastania. Przedstawiono podstawowe wytyczne dotyczące kształtowania poznawczego i komunikatywno-organizacyjnego doświadczenia młodzieży opartego na kompetencjach behawioralnych. Celem badań empirycznych była analiza istotnych cech konstruktów osobowości – wyznaczników potencjału przywódczego studentów w wieku dorastania. W pracy przedstawiono wyniki rozwoju cech osobowości przywódczych, zdolności komunikatywnych i organizacyjnych, czynników decyzyjnych osobowości w okresie dorastania. Pokazano, że nie ma istotnych statystycznie zmian strukturalnych w konstruktach potencjału przywódczego zarówno w trakcie rozwoju, jak i we profesjonalnym, psychologicznym i pedagogicznym wsparciu podmiotu i procesu dorastania.

SŁOWA KLUCZOWE: społeczeństwo informacyjne, lider, potencjał przywódczy, dorastanie, konstrukty osobowości, wyznaczniki rozwoju.

GENERALIZATION OF AN INDIVIDUAL'S LEADERSHIP POTENTIAL AT THE JUVENILE/ADOLESCENT AGE

SUMMARY: The article deals with the analysis of vectors for the implementation of the leadership phenomenon in the modern information society. The leadership potential of an individual has been chosen as the subject of the research and the main markers of the leadership resource have been analyzed. The emphasis has been laid on the features of the leadership potential expression by an individual at the juvenile/adolescent age. The essential benchmarks for formatting cognitive, communicative-organizational and competence-based behavioural instrumental experience of an individual have been examined. The objective of the empirical research has been defined as the analysis of the meaningful characteristics of personality constructs, i.e. the markers of leadership potential of the juvenile/adolescent age students. The paper presents the results of the development of an individual's leadership traits, his/her communicative and organizational abilities, and personality-conditioned decision-making factors at the juvenile/adolescent age. A conclusion has been drawn that there are no statistically significant structural changes in the constructs of an individual's leadership potential during the genesis of being and that there is no need for professional psychological and pedagogical support for the individual and social genesis of the transition to adulthood.

KEY WORDS: information society, individual's potential, leader, leadership potential, juvenile/ adolescent age, personality construct, development markers.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

URSZULA ŁABA
Uniwersytet Zielonogórski

**RETROSPEKTYWNA PERCEPCJA POSTAW RODZICIELSKICH
A INDYWIDUALNE STYLE RADZENIA SOBIE ZE STRESEM U CZYNNYCH ZAWODOWO
OSÓB W OKRESIE WCZESNEJ DOROSŁOŚCI**

STRESZCZENIE: W badaniach zajęto się analizą związku pomiędzy retrospektywną oceną postaw rodzicielskich a indywidualnymi stylami radzenia sobie ze stresem. Jako grupę badawczą wybrano osoby w okresie wczesnej dorosłości, gdyż jest to faza rozwojowa obfitująca w zadania, które są szczególnie stresujące dla jednostki, ponieważ pokrywają się z rozpoczęciem nowej, samodzielnej drogi życiowej. Udowodniono empirycznie, iż propagowane przez matkę i ojca postawy wychowawcze są istotnym modyfikatorem odporności na stres ich dorosłego potomka. W weryfikacji związku pomiędzy opisanymi zmiennymi zawarto także wpływ zmiennych pośredniczących na styl radzenia sobie ze stresem u osób badanych, takich jak: płeć, wykształcenie oraz wykształcenie rodziców respondentów

SŁOWA KLUCZOWE: retrospektywna ocena postaw rodzicielskich, styl radzenia sobie ze stresem, okres wczesnej dorosłości.

**RETROSPECTIVE PERSPECTIVE OF PARENTAL ATTITUDE IN COMPARISON
TO INDIVIDUAL COPING WITH STRESS FOR PROFESSIONALLY ACTIVE DURING
THE EARLY ADULTHOOD**

SUMMARY: The subject of the dissertation concerns the analysis of the retrospective attitude of parental methods and individual methods of coping with stress. The chosen research group involves people in the early adulthood, as this stage of development is abound in tasks which are highly stressful and might be the result of starting the new, independent life. It was empirically proven that promoted parental attitude is an important stress endurance modifier for their offspring. The examination of the relations between the described variations, also concerns the respondents' methods of dealing with stress as: sex, education and education of their parents.

KEY WORDS: retrospective results of parental attitude, different methods of coping with stress during, the early adulthood.

Człowiek w całokształcie życia: rodzina – edukacja – praca

MONIKA MARIA BENDYK
Uniwersytet Zielonogórski

ORIENTACJA TEMPORALNA OSÓB DOŚWIADCZAJĄCYCH RÓŻNYCH OBJAWÓW PSYCHOPATOLOGII

STRESZCZENIE: Celem pracy było wykazanie zależności między perspektywami czasu a psychopatologią oraz różnic, jakie powstają na gruncie orientacji temporalnych między osobami wykazującymi objawy zaburzeń a jednostkami bez takich objawów. Przebadano 161 osób (91 kobiet i 70 mężczyzn). Część badanych była pacjentami różnych ośrodków leczniczych. Do badania depresji użyto skali D i DEP, a do mierzenia lęklności skali ANX, FRS i A (wszystkie z MMPI-2). Problemowe korzystanie z alkoholu przebadano testem AUDIT. Orientację temporalną mierzono za pomocą polskiej adaptacji ZTPI i Skali Przyszłości Negatywnej autorstwa Anety Przepiórki. Wykazano, że istnieją różnice w ukierunkowaniu na perspektywę przeszłą negatywną i pozytywną, teraźniejszą fatalistyczną oraz przyszłą ogólną, pozytywną i negatywną, pomiędzy grupą kliniczną a kontrolną. Ze skalami depresji zazwyczaj najsilniej korelowały negatywne nastawienia na przeszłość i przyszłość. Najsilniejsze zależności ze skalami lęku wykazały trzy skale negatywne (przeszłość negatywna, teraźniejszość fatalistyczna i przyszłość negatywna), a problemy z alkoholem pozostawały w najsilniejszej zależności z teraźniejszością fatalistyczną.

SŁOWA KLUCZOWE: orientacja temporalna, perspektywa czasu, psychopatologia, depresja, lęklność, uzależnienie od alkoholu.

TEMPORAL ORIENTATION OF PEOPLE EXPERIENCING VARIOUS SYMPTOMS OF PSYCHOPATHOLOGY

SUMMARY: The aim of the study was to assess the relationship between the time perspectives and psychopathology and the differences that arise on the basis of temporal orientation between people with some disorders and individuals without any of them. 161 people were examined (91 women and 70 men). Some of the respondents were patients of various medical centers. The D and DEP scales were used to study depression. The ANX, FRS and A scales (all from MMPI-2) were used to measure the anxiety. Problem of alcohol use was tested with the AUDIT. Temporal orientation was measured using the Polish adaptation of ZTPI and the Future Negative Scale adapted by Aneta Przepiórka. There are differences in the orientation towards the past negative and positive, present fatalistic and future general, positive and negative perspective, between the clinical and control groups. The negative attitudes towards the past and the future were usually the most correlated with the scales of depression. The strongest relationships with anxiety scales showed three negative scales (past negative, present fatalistic, future negative), and alcohol problems remained in the strongest relationship with the present fatalistic.

KEY WORDS: temporal orientation, time perspective, psychopathology, depression, anxiety, alcohol addiction.